

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دستاورد سازمان دانش بومی و فرهنگ شفاهی ایران باختری شماره ی سیزدهم

رزم نامه

(استوره های کهن زاگرس)

بخش اول:

خاستگاه فرهنگی و زبانی رزم نامه

از:

محمدرضا (فریبرز) همزه ای

(عضو هیات علمی دانشگاه رازی)

دانشگاه رازی

۱۳۹۳

سرشناسه : همزه‌ای، محمدرضا (فریبرز)
 عنوان : رزم‌نامه (استوره‌های کهن زاگرس) / از محمدرضا (فریبرز) همزه‌ای.
 مشخصات نشر : کرمانشاه، دانشگاه رازی، ۱۳۹۲=۲۰۱۴ م.
 مشخصات ظاهری : ج. همراه با لوح فشرده
 فروست : دانشگاه رازی؛ ۳۳۴: فرهنگ عامه؛ ۱.
 شابک : دوره: ۷-۷۸-۵۴۵۸-۶۰۰-۹۷۸، بخش: ۱. ۶-۷۵-۵۴۵۸-۶۰۰-۹۷۸،
 بخش: ۲. (جلد: ۱. ۳-۷۶-۵۴۵۸-۶۰۰-۹۷۸، جلد: ۲. ۲-۷۳-۵۴۵۸-۶۰۰-۹۷۸)،
 بخش: ۳. ۰-۷۷-۵۴۵۸-۶۰۰-۹۷۸
 یادداشت : کتابنامه
 یادداشت : کتاب رزم‌نامه (استوره‌های کهن زاگرس) در سه بخش مجزا شامل: بخش یکم: خاستگاه فرهنگی و زبانی رزم‌نامه/ از محمدرضا همزه‌ای. - بخش دوم: داستانهای حماسی به نظم گورانی- لکی به همراه فشرده‌ی فارسی (در دو جلد)/ از محمدرضا همزه‌ای. - بخش سوم: برگردان داستانهای حماسی رزم‌نامه از نظم گورانی- لکی به نثر فارسی/ از محمدرضا همزه‌ای.
 موضوع : شعرحماسی کردی
 موضوع : شعرحماسی کردی - تاریخ و نقد
 موضوع : کردان -- اساطیر
 موضوع : کردان -- تاریخ
 رده بندی کنگره : ۱۳۹۲ ۸ هـ ر / ۲۲۵۶ PIR
 رده بندی دیویی : ۹/۲۱ فا ۸

انتشارات دانشگاه رازی ۳۳۴

عنوان بخش یکم: خاستگاه فرهنگی و زبانی رزم‌نامه

نویسنده : محمد رضا (فریبرز) همزه‌ای.

ویراستار بخش یکم : خلیل کهریزی.

ناشر: دانشگاه رازی

تاریخ و نوبت چاپ: ۱۳۹۲- اول

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت دوره: ۸۰۰۰۰ تومان

قیمت (بخش یکم): ۹۰۰۰ تومان

شابک (بخش یکم): ۶-۷۵-۵۴۵۸-۶۰۰-۹۷۸

مراکز پخش: تهران: مرکز نشر دانشگاهی ۸۸۵۵۶۱۶۸ - کتابیران ۱۵ - ۶۶۵۶۶۵۱۰ - دانشیران ۶۶۴۱۶۱۷۶

Tehran: Ketabiran: 021 66566510-5 Daneshiran: 021 66416176

کرمانشاه: انتشارات دانشگاه رازی - تلفکس ۰۸۳-۳۴۲۸۰۸۰۲

Kermanshah: 083-34280802

Email: publication@razi.ac.ir

این طرح توسط اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان کرمانشاه پشتیبانی و پذیرفته شده است.

ناظر فنی طرح: شهناز فتاحی

مسئولیت درستی مطالب به عهده نویسنده می باشد.

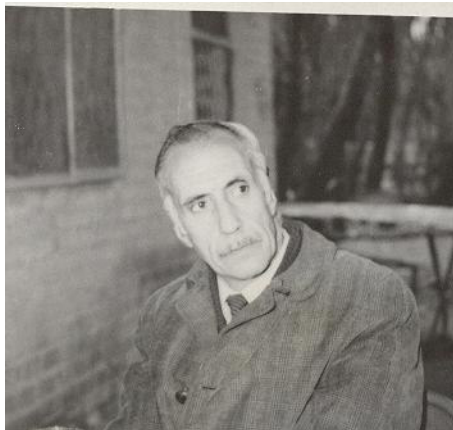
(حق چاپ برای ناشر محفوظ است)

ای وای بر اسیری کز یار رفته باشد
در دام مانده باشد، صیاد رفته باشد
آواز تیشه امشب از بیستون نیامد
گویا به فواب شیرین فرهاد رفته باشد
شادم که از رقیبان دامن کشان گزشتی
گو مشقت فاک ما هم بر بار رفته باشد

به یار او که
بیز نیکی نمی دانست

نصرت همزه ای

فرزند تقی خان هرسینی و فرامان خاظمی

پیشگفتار

واژه‌ی استوره که بیشتر با شکل معرب اسطوره همراه جمع مکسر اساطیر به کار می‌رود، همانند مفهوم و درون‌مایه‌اش بسیار شگفت و رازآلود است. شکل عربی این واژه باید بسیار جوان‌تر باشد و از رازناکی و دیرینگی آن می‌کاهد. از این‌رو در عنوان این کتاب، شکل استوره به همان گونه که در فارسی خوانده می‌شود، نوشته شده است. واژه‌ی استوره به نوشته‌ی محمودی بختیاری همان واژه‌ای است که در زبان‌های اروپایی به شکل‌های *historia* در یونانی (به معنی جست‌وجو، آگاهی)، *Histoire* در فرانسوی، *History* در انگلیسی (به معنی تاریخ، تاریخچه، گزارش، روایت) و *story* (به معنی داستان، قصه‌ی تاریخی، پیشینه) به کار می‌رود. در زبان باستانی سانسکریت این واژه به شکل *Sutra* به کار می‌رود که به معنی داستان است. در واژه‌نامه‌ی کتاب اوپانیشاد (برگردان داراشکوه) سوتر یا همین سوترای سانسکریت به معنی نخ، ریمان مقدس، کمر بند آمده است (ص ۵۳۶). همین ما را به سوی کشف جالبی در فرهنگ ایرانی راهنمایی می‌کند؛ چه واژه‌ی سدره که همراه کشتی برای پیراهن نخی و کمر بند آیینی زرتشتیان به کار گرفته می‌شود، نمی‌تواند خویشاوند دیگری جز واژه‌ی سوترای سانسکریت داشته باشد. از این شگفت‌انگیزتر این خواهد بود که شاید روزی ما پیوندی میان این واژه‌ها و سفره و آیین‌های ایرانی که خوراک و میوه را بر پارچه‌ای نخی می‌نهادند، بیابیم.

اینک سال‌هاست که من از وجود سروده‌های حماسی در میان گویشوران کردی جنوبی آگاه هستم. گاهی نیز بخش‌هایی از آن به دستم می‌رسید که به سبب کامل نبودن، پنداشت درستی را به دست نمی‌دادند. ولی از چند سال پیش که پژوهش‌های گسترده در این میدان را آغاز نموده‌ام، برایم روشن شد که این پدیده می‌تواند از ارزش بسیاری برخوردار باشد. خوشبختانه با انتشار این کتاب بخشی از دستاوردهای تلاش چند ساله را می‌توان پیشکش خوانندگان نمود.

من سال‌های بسیاری از زندگی خود را در کتابخانه‌های گوناگون به بررسی تاریخ و فرهنگ ایران گذرانده‌ام. شاید بتوان گفت که کمتر کتاب یا جزوه و مقاله‌ای، به ویژه درباره‌ی

باختر ایران تاریخی وجود داشته باشد که به دست من نرسیده و آنها را کم و بیش بررسی ننموده باشم. مهم‌ترین پیامد تلاش سال‌های نامبرده برای من این بود که در پایان کار مرا در برابر تصمیم‌گیری مهمی نهاد که سختی و هزینه‌های شخصی بیش از اندازه‌ای برایم دربرداشت. نتیجه‌ی بررسی‌های کتابخانه‌ای نشان می‌داد که زادگاه من در سرزمینی جای دارد که از دیدگاه تاریخ فرهنگی و تمدنی ایران از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و البته به هیچ‌رو تا به امروز شناخته نشده‌است. من به کشف یک یکان فرهنگی ناشناخته و مهم دست یافته بودم که در سرزمینی میان تیسفون و همدان گسترده شده‌است. البته در سال‌های دیگر این گمان نیرو گرفت که این یکان، شاید فراتر از آن بوده‌است و از یک سو تا شیخان و سنجر و از سوی دیگر تا سهرورد زنجان می‌تواند پیش رفته باشد. درباره‌ی ویژگی این یکان فرهنگی، راولینسون برای نخستین بار این سرزمین را به سبب گوناگونی و دیرینگی فرهنگی‌اش هندکوچک (Little India) نامید که من تا کنون آن را گویاترین و کوتاه‌ترین شیوه‌ی بیان این پدیده یافته و در گفته‌ها و نوشته‌های خود تکرار نموده‌ام.

یافته‌های یادشده در پایان مرا بر آن داشتند تا پس از انجام پایان‌نامه‌ی دوره‌ی پروفیسوری (Habilitation) در دانشگاه اوزنابروک آلمان در سال ۱۹۹۸ میلادی به کرمانشاه بیایم و پژوهش‌های بلند مدت میدانی خود را پی بگیرم. امروزه پس از مدت چهارده سال، اگرچه به همه‌ی آن چیزهایی که دوستان و آشنایان برای بازداشتن من از انجام این کار می‌گفتند رسیده‌ام، ولی از سوی دیگر پژوهش‌های میدانی و گردآوری‌هایی که تا کنون انجام گرفته‌است، همگی نشان از درستی گمانه‌ی آغازین من درباره‌ی ارزش فرهنگی این یکان فرهنگی دارند. البته با وجود آنچه که تا کنون به دست چاپ داده شده، مهم‌ترین بخش پژوهش‌های من چشم به راه آینده‌است. با این همه امید است که همین کاری که درباره‌ی رزم‌نامه‌ی کردی در این کتاب آمده‌است، بخشی از دسترنج سال‌های پرهزینه‌ی گذشته باشد.

هنگامی که من در دانشگاه رازی کار خود را آغاز نمودم، کمتر سخنی از پژوهش و به ویژه پژوهش‌های فرهنگی در کشور در میان بود؛ برای همین دانشگاه رازی که مادر دانشگاه‌های

باختر کشور بود، هنوز از بخشی به نام انتشارات برخوردار نشده بود. از این رو نخستین کار پژوهشی من به زبان فارسی از سوی دانشگاه به انتشارات تاق‌بستان سپرده شد که به نام "خاستگاه خیزش" در سال ۱۳۸۴ به چاپ رسید. پس از چند سال ناگهان موضوع پژوهش پیش کشیده شد که پدیده‌ای به نام «آی اس آی» را در کانون آن جای داده بودند. ولی به همان اندازه که در اینجا کسی از درجه‌ی هایلیتاسیون آگاهی نداشت، من هم که همه‌ی زندگی خود را در دانشگاه‌های آسیایی و اروپایی سپری کرده بودم، هیچ‌گاه چیزی درباره‌ی «آی اس آی» که مراد از آن نیز چاپ مقاله در یک گروه آمریکایی از نشریه‌های دانش‌های پایه است، نشنیده بودم. ولی در کشورهای جهان سوم که پیوند گسترده میان دانشگاه و صنعت به وجود نیامده‌است، سهم بخش نشر دانشگاه در روند توسعه‌ی همه‌جانبه و پایدار، سهمی بسیار برجسته است؛ اگر چه به هر رو، انتشارات یک دانشگاه آبروی آن دانشگاه شمرده می‌شود. روشن است که توسعه‌ی استانی و کشوری به توسعه‌ی دانشگاهی و به ویژه در بخش پژوهشی آن وابسته است. از این رو معیار سنجش و ارزش نشر پژوهش‌های بومی یک دانشگاه باید در میان معیارهای پایه‌ای جای داده شود. با وجود این در روند پرشتاب پدیده‌ی جهانی شدن، در طرحی که به هنری کسینجر نسبت داده شده‌است، سیاست‌های پژوهشی دانشگاه‌ها را جهانی برنامه‌ریزی کرده‌اند و در آن بخش‌هایی از پژوهش را برای دانشگاه‌های جهان سوم نگاه داشته‌اند. ولی این گونه طرح‌های سرمایه‌داری جهانی به هیچ رو با الگوی بومی توسعه‌ی پایدار هماهنگی ندارد.

در چند سال گذشته که مدیریت بخش پژوهشی و نشر دانشگاه رازی را دکتر هومن سالاری پذیرفته بود، به سبب آشنایی درازمدت ایشان با دانشگاه‌های دیگر کشورهای جهان، در این بخش دگرگونی چشم‌گیری رخ داد که به آن نیاز بود. به ویژه که ایشان بانوان توانمندی مانند خانم فرحناز حیدریان و خانم‌ها بتول رنجبر، مهرانوش حیدری و ندا بهرامی را در کنار خود داشتند. از آنجا هم که کارهای بررسی کتاب رزمنامه آخرین کاری بود که در دوران مدیریت دکتر هومن سالاری انجام گرفت، من نیز بر خود لازم دیدم که آن را به عنوان سپاس از تلاش‌های

انجام شده، به نامبردگان پیشکش نمایم. افزون بر آن از سرکار خانم فرحناز حیدریان برای در اختیار گذاشتن نسخه‌های خطی رزم‌نامه‌ها سپاس فراوان دارم.

کاری که در اینجا به نام "رزم‌نامه" پیشکش می‌شود، دارای سه بخش جداگانه است: بخش نخست به واکاوی زمینه‌ی فرهنگی - زبانی رزم‌نامه می‌پردازد. این واکاوی دستاورد سال‌ها پژوهش در ایران و اروپا است و در آن تا اندازه‌ای راهگشایی‌هایی کلیدی انجام گرفته‌است، که هر یک می‌تواند پژوهش‌های دیگری را به دنبال داشته باشد. این متن واکاوی تلاش دارد تا نشان دهد که ما با چه پدیده‌ی شگفت‌انگیزی روبه‌رو هستیم و تا چه اندازه کارهای پژوهشی بزرگ چشم به راه پژوهشگران پر تلاش آینده نشسته‌اند.

در بخش دوم، داستان‌های رزم‌نامه همراه با چکیده‌های آنها به نثر فارسی آورده شده‌است، تا شاید کار خواننده برای دریافت متن کردی کمی آسان‌تر شود. در بخش سوم برگردان کامل همه‌ی داستان‌های رزم‌نامه به فارسی پیشکش می‌گردد، تا شاید کسانی نیز که به زبان ادبی کردن آشنایی ندارند، بتوانند تا اندازه‌ای با سرشت این داستان‌ها آشنا شوند و از آنها سود ببرند.

مجموعه‌ی چند جلدی رزم‌نامه به همراه یک سی دی خواهد بود که در آن افزون بر اجرای صوتی یکی از داستان‌های رزم‌نامه، به تجربه‌هایی در موسیقی آیینی کردن جنوب دست زده شده تا جهان با بخش دیگری از میراث فرهنگ دیرینه‌ی این مردم و جایگاه ویژه‌اش آشنا شود.

در پایان این پیشگفتار نیاز به یادآوری است که زبان گورانی زبان ادبی کردن جنوب از دوران‌های ناشناخته بوده‌است، که از ادبیات باارزش دینی، عرفانی و تغزلی برخوردار است. ولی این پدیده که گورانی دارای ادبیات حماسی بازمانده از دوران کهن باشد، به این زبان جایگاه ویژه‌ای در میان زبان‌های جهان خواهد داد. با همه‌ی اینها زبان گورانی در میان زبان‌هایی جای دارد که در حال ناپدید شدن هستند و از این‌رو امید است که با شناساندن جایگاه عرفانی، فرهنگی و ادبی آن، از خطر نابودی نجات یابد.

فهرست مطالب

سر آغاز	ی
سخن آغازین	۱
۱- جنبش شعوبیه و شاهنامه	۲
۱-۱) جنبش‌های ملی‌گرای مولی و شعوبی	۲
۲-۱) جنبش شعوبی در ایران باختری	۱۰
۳-۱) زیستگاه‌های طبیعی و فرهنگی ایران باختری	۱۲
۴-۱) بهشت زبان‌شناسان	۱۸
۵-۱) فرهنگ شفاهی و دانش بومی	۲۷
۶-۱) فرازهای تمدنی ایران باختری: موسیقی و پوشش	۳۹
۶-۱-الف): موسیقی آیینی و عرفانی	۴۱
۶-۱-ب): موسیقی بزمی	۴۴
۶-۱-پ): موسیقی سوگ	۴۵
۷-۱) گوران باستان	۴۷
۸-۱) هورامان و کندوله (Kanüla)	۴۸

- ۴۹ ۹-۱) زمینه‌ی آیینی گویشوران گورانی
- ۵۱ ۱۰-۱) گوران‌های کشاورز و دهقان
- ۵۸ ۱۱-۱) فارسی کرمانشاهی
- ۶۴ ۱۲-۱) زبان مردم کرمانشاه در زمان کنونی
- ۶۶ ۱۳-۱) کارآگاه جنایی در ایران‌شناسی
- ۷۱ ۱۴-۱) گویش ترکیبی گورانی ادبی
- ۷۴ ۱۵-۱) زبان ادبی گورانی
- ۷۸ ۱۶-۱) گوران در تاریخ کردستان
- ۸۰ ۱۷-۱) گوران‌های کلاو اسپ
- ۸۵ ۱۸-۱) گوران کنونی
- ۸۹ ۱۹-۱) گوران و گورانی در پژوهش
- ۹۳ ۲۰-۱) شاهنامه و رزم‌نامه‌ی کردی
- ۹۵ ۲۱-۱) عرفان در شاهنامه
- ۱۰۲ ۲۲-۱) عرفان رزم‌نامه
- ۱۰۳ ۲۳-۱) جایگاه رزم‌نامه در موسیقی کردان جنوب
- ۱۰۶ ۲۴-۱) شاهنامه‌خوانی

- ۱۱۰..... رزم‌نامه‌ی لکی (۲۵-۱)
- ۱۱۷..... ویژگی‌های رزم‌نامه‌ی کردی (۲۶-۱)
- ۱۱۷..... (الف-۲۶-۱) نام‌های رزم‌نامه‌ی کردی
- ۱۲۰..... (ب-۲۶-۱) رستم یک‌دست (کوله ده‌س)
- ۱۲۲..... (پ-۲۶-۱) استوره‌های کهن
- ۱۲۹..... سخن پایانی
- ۱۳۹..... کتاب‌نامه
- ۱۴۵..... نمایه
- ۱۵۵..... درباره‌ی نگارنده